

อุดมการณ์ของมหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอาด

ความเป็นเลิศทางวิชาการ

สถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัย ในฐานะที่เป็นสถาบันทางวิชาการ มีจุดมุ่งหมายในการสร้างสรรค์โรงความก้าวหน้าทางวิชาการ เพื่อจะได้ใช้ผลแห่งความก้าวหน้าทางวิชาการนั้น กระทำภารกิจทางด้านการสอนเพื่อการผลิตบัณฑิตและบริการทางวิชาการแก่สังคมในลักษณะต่างๆ ได้อย่างดีมีประสิทธิภาพ การวิจัยค้นคว้าจึงเป็นหน้าที่หลักที่ควรได้รับการเน้นเป็นพิเศษ ถ้าปราศจากการวิจัยค้นคว้าเพื่อบุกเบิกแสวงหาความรู้ใหม่แล้วมหาวิทยาลัยก็จะทำหน้าที่เพียงด้านถ่ายทอดความรู้อันเป็นมรดกตกทอดมาเท่านั้น และหากมหาวิทยาลัยอยู่ในสภาพเช่นนี้ก็จะตกอยู่ในภาวะที่ไม่แตกต่างจากโรงเรียนประถมและมัธยมศึกษา ประเทศชาติก็จะขาดสถาบันที่จะทำหน้าที่พัฒนาผู้นำทางด้านวิชาการ ในที่สุดความรู้ที่นำมาถ่ายทอดก็มักจะต้องสั่งมาจากนอก โดยเฉพาะจากประเทศตะวันตก ทำให้เกิดสภาวะความเป็นอาณานิคมทางปัญญาอย่างที่ประสบอยู่ในปัจจุบัน สิ่งที่มีจะใช้เป็นเครื่องวัดสถานภาพของมหาวิทยาลัยว่าอยู่ในระดับใดก็คือ “ความเป็นเลิศทางวิชาการ” (Academic Excellence) “โดยถือกันว่า ความพยายามในการสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการเป็นอุดมคติของสถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัย”

เรื่องความเป็นเลิศทางวิชาการนี้ ถึงแม้จะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ว่าเป็นเป้าหมายของมหาวิทยาลัย แต่ก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่า เพราะความมุ่งมั่นที่จะสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการของมหาวิทยาลัยในหลายประเทศ ทำให้มหาวิทยาลัยกลายเป็นหอคอยงาช้าง (Ivory Tower) ที่พุ่งความสนใจไปในการแสวงหาความดีเด่นทางวิชาการในแนวแคบ จนกระทั่งละเลยต่อสภาพความเป็นจริงของสังคม และไม่สามารถที่จะใช้ความดีเด่นทางวิชาการเพื่อประโยชน์ของสังคมได้เต็มที่ ทั้งนี้เพราะการแสวงหาความเป็นเลิศทางวิชาการนั้นขาดความสัมพันธ์สอดคล้องกับความต้องการและความเป็นจริงของสังคม จึงได้มีการเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยหันมาเน้น Academic Relevance คือ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างการแสวงหาความเป็นเลิศทางวิชาการ และความสามารถในการใช้วิชาการเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมด้วย อันที่จริงความพยายามในการสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการโดยคำนึงถึงความสัมพันธ์กับความต้องการและสภาพความเป็นจริงของสังคมเป็นสิ่งที่ไม่ขัดกัน หากมหาวิทยาลัยสามารถจัดให้เกิดความสมดุล จึงยังถือได้ว่าการเสริมสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการเป็นเป้าหมายสำคัญของมหาวิทยาลัย

ข้อเขียนนี้ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรก เป็นบทหนึ่งของหนังสือของผู้เขียนชื่อ หลักการอุดมศึกษา ซึ่งสำนักพิมพ์วัฒนาพานิชจำกัด จัดพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2518 ต่อมาได้ปรับปรุงแก้ไขเป็นบทความเสนอต่อที่ประชุมทางวิชาการ เรื่อง “ความพยายามในการแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมของมหาวิทยาลัย” ซึ่งที่ประชุมอธิการบดีแห่งประเทศไทยจัดขึ้น ใน ปี พ.ศ. 2526

การที่มหาวิทยาลัยจะสามารถดำเนินภารกิจ ให้บรรลุตามความมุ่งหมาย และทำหน้าที่หลักทางด้าน การสอนการวิจัย บริการทางวิชาการแก่สังคม และทะนุบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การดำเนินงานของมหาวิทยาลัย จำเป็นต้องยึดมั่นในหลักการสำคัญ 2 ประการคือ ความเป็นอิสระในการ ดำเนินงาน (Autonomy) และเสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom)

ความเป็นอิสระในการดำเนินภารกิจ

ประการแรกหลักการเกี่ยวกับ “ความเป็นอิสระในการดำเนินกิจการ (Autonomy)” ตามหลักการนี้ มหาวิทยาลัย จะต้องมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจการภายในเป็นเอกเทศโดยมีการแทรกแซงและ ควบคุมจากหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด มหาวิทยาลัยจะต้องอยู่ในระบบปกครองตนเอง (Self-Government) ทั้งนี้เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ได้สมบูรณ์เต็มที่ตามลักษณะความจำเป็นของสถาบันทาง วิชาการชั้นสูง

ปัญหาเรื่องความเป็นอิสระ (Autonomy) นี้เป็นปัญหาพิเศษของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ใน ประเทศเสรีประชาธิปไตย เช่น สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ มหาวิทยาลัยมีความเป็นอิสระในการดำเนิน กิจการแบบปกครองตนเองสูงมากทั้งๆ ที่เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ ในประเทศไทยถือว่ามหาวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ มหาวิทยาลัยของรัฐแต่ละแห่งมีฐานะเป็นกรมต้องปฏิบัติตามกรอบของ ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน โดยที่คณาจารย์มีฐานะเป็นข้าราชการพลเรือน ในสถานการณ์เช่นนี้ แม้ จะมีความพยายามที่จะส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยมีความคล่องตัว ในการบริหารกิจการภายในมากขึ้นกว่า หน่วยงานราชการอื่น ๆ ก็ตาม แต่ก็ยังห่างไกลจากสภาพของการเป็นระบบอิสระ (Autonomous System) ตามลักษณะความจำเป็นของสถาบันทางวิชาการ

ในปัจจุบันได้มีการพูดถึงความเป็นอิสระของมหาวิทยาลัยกันมาก และได้มีการตีความหมายกันไป ต่างๆ นานา รัฐบาลทุกรัฐบาล ได้กำหนดแนวนโยบายเกี่ยวกับความเป็นอิสระของมหาวิทยาลัยไว้เป็น ประการสำคัญประการหนึ่งเสมอ แต่ในทางปฏิบัติยังมีได้ดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย เรื่องความเป็นอิสระ ของมหาวิทยาลัยนั้น น่าจะได้มีการกำหนดหลักการและขอบข่ายกันให้ชัดเจน มิฉะนั้นจะเกิดการตีความ หมายกันตามใจชอบและบังเกิดความสับสนขึ้นได้ ในทฤษฎีส่วนตัวของผู้เขียนเห็นว่าความเป็นอิสระนี้ น่าจะหมายถึง “ความรับผิดชอบในการดำเนินกิจการภายในของมหาวิทยาลัยโดยปราศจากการควบคุมหรือ แทรกแซงจากอิทธิพลภายนอก” กล่าวคือ ให้มหาวิทยาลัยวินิจฉัยและดำเนินการเรื่องภายในต่าง ๆ สิ้นสุด ในระดับมหาวิทยาลัยเองให้มากที่สุด ในลักษณะของการปกครองตนเอง (Self-Government) ความเป็น อิสระในการดำเนินงานที่สำคัญๆ ได้แก่ การกำหนดและควบคุมมาตรฐานการศึกษา การคัดเลือกผู้เข้า ศึกษา การบริหารบุคลากร และการบริหารการเงิน การให้ความเป็นอิสระในการดำเนินงานนี้ ไม่หมายความว่า เป็นการให้อภิสิทธิ์แก่มหาวิทยาลัย แต่เป็นการเพิ่มภาระความรับผิดชอบ เพื่อให้มหาวิทยาลัยสามารถ ดำเนินภารกิจได้เต็มที่ และสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้อย่างดีมีประสิทธิภาพ ความ จำเป็นที่รัฐจะต้องควบคุมเพื่อให้มหาวิทยาลัยสนองต่อความต้องการของประเทศชาตินั้นก็ยังจำเป็น ต้องมีอยู่ แต่ควรเป็นเรื่องนโยบายและแผนงานการจตุรศรทรัพยากรสนับสนุนและการกำหนดให้มีมาตรฐาน ร่วมบางอย่างเท่าที่จำเป็น ในระบบอิสระนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับมหาวิทยาลัยก็จะเป็นไปในลักษณะ

ที่รัฐทำหน้าที่สนับสนุน (Support) และใช้การสนับสนุนทางการเงินเป็นมาตรการควบคุมไปด้วย ส่วนมหาวิทยาลัยทำหน้าที่ควบคุมดูแลและดำเนินงานภายในมหาวิทยาลัย (Control and Operation) ตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากสังคม โดยมีการจัดระบบบริหารภายในที่มีบุคคลหลายฝ่ายเข้าร่วมรับผิดชอบดำเนินงาน

ความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มหาวิทยาลัย เป็นระบบอิสระนั้นได้มีการกล่าวขวัญถึงกันมาเป็นเวลานาน ในระยะ 20 ปี ที่ผ่านมามีการเสนอแนวทางการปรับปรุงมหาวิทยาลัยตามแนวนั้นหลายครั้ง เช่น ได้มีการเสนอแนะไว้ในการสัมมนาเรื่องปัญหาและบทบาทมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ซึ่งจัดขึ้นในเดือนมิถุนายน 2507 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹ ข้อเสนอของกลุ่มที่จัดทำมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล และท้ายที่สุดคณะอนุกรรมการอุดมศึกษา ของคณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ก็ได้เน้นเรื่องความเป็นอิสระของมหาวิทยาลัยไว้เป็นเรื่องสำคัญอีกเช่นกัน ปัญหาที่มีอยู่ว่าทำไมจึงคิดว่ามหาวิทยาลัยจำเป็นต้องมีความเป็นอิสระ ที่จำเป็นต้องมีก็เพราะเหตุว่า หน้าที่หลักของมหาวิทยาลัยคือ การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ เพื่อจะได้ใช้ผลของความก้าวหน้าทางวิชาการเสริมสร้างพุทธิปัญญาของบุคคล ให้เป็นผู้มีความคิดอิสระนั้น จะกระทำได้อย่างไร ถ้ามหาวิทยาลัยจะต้องดำเนินการภายในกรอบของระบบราชการที่ขาดความคล่องตัว จนอาจจะทำให้ขาดเสรีภาพทางวิชาการในการแสวงหาความรู้และความจริง เพื่อการสร้างสรรค์ความเจริญ งอกงามทางปัญญาอย่างแท้จริง นอกจากนั้นสถาบันอุดมศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัย เป็นสถาบันทางวิชาการระดับสูงที่เป็นแหล่งรวมของผู้ทรงภูมิวิทยา น่าจะเป็นแหล่งที่จะจัดการกับเรื่องของตนเองได้มากที่สุด การจะปลูกฝังความเป็นอิสระในทางความคิด จึงน่าจะเริ่มที่ความเป็นอิสระในการดำเนินการอย่างมีความรับผิดชอบเป็นประการสำคัญ

เสรีภาพทางวิชาการ

หลักการสำคัญประการที่สอง ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับหลักความเป็นอิสระคือ เสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) หลักการทั้งสองนี้เปรียบประดุจด้านหัวด้านท้ายของเหรียญอันเดียวกัน เสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) นี้หมายถึงเสรีภาพของสมาชิกของมหาวิทยาลัย ได้แก่ คณาจารย์ และนิสิตนักศึกษา ในการดำเนินกิจกรรมทางวิชาการ ทั้งด้านการเรียนการสอนและการวิจัยค้นคว้า การเน้นหลักการด้านเสรีภาพทางวิชาการ ก็เพื่อที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์และนิสิตนักศึกษาสามารถปฏิบัติภารกิจตามบทบาทและหน้าที่ที่พึงกระทำได้เต็มที่ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในการประกอบภารกิจด้านวิชาการ มากกว่าที่จะเป็นอภิสิทธิ์อันปราศจากความรับผิดชอบ

หลักการเกี่ยวกับเสรีภาพทางวิชาการ ซึ่งเป็นหัวใจของมหาวิทยาลัย มีพื้นฐานสำคัญมาจาก 3 แหล่งคือ²

1. ได้ต้นเค้าความคิดมาจากปรัชญาสมัยกรีกที่เน้นเสรีภาพทางปัญญา (Intellectual Freedom) แนวคิดนี้ได้สืบทอดกันมาในยุโรปและประเทศตะวันตกอื่น ๆ จนถึงปัจจุบัน
2. สืบเนื่องจากหลักการด้านความเป็นอิสระ ในการดำเนินงานของสถานศึกษาชั้นสูง ซึ่งเป็นประเพณีและแนวปฏิบัติของมหาวิทยาลัยในยุโรปและอเมริกา
3. จากหลักการที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน สิทธิและเสรีภาพที่กำหนดไว้ในกฎหมาย เช่น รัฐธรรมนูญ เป็นต้น

ความเป็นมาของหลักการเกี่ยวกับเสรีภาพทางวิชาการนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการพัฒนาของมหาวิทยาลัย การจะพูดถึงความเป็นมาของหลักการดังกล่าว จึงจำเป็นต้องนำเอาพัฒนาการของมหาวิทยาลัยมาประกอบ เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า มหาวิทยาลัยในยุคเริ่มก่อตั้งซึ่งอยู่ในสมัยกลางและเริ่มที่ยุโรป ก่อนภูมิภาคอื่นนั้น มหาวิทยาลัยแรกๆ มีลักษณะเป็นชุมชนทางวิชาการอันเป็นที่รวมของนักวิชาการแขนงต่าง ๆ อยู่ภายใต้การอำนวยการขององค์กรศาสนา คณาจารย์ส่วนใหญ่มักจะเป็นนักบวชของศาสนา นั้น ๆ ความขัดแย้งเกี่ยวกับความเหมาะสมพอดีของการควบคุมขององค์กรศาสนาและเสรีภาพทางวิชาการของคณาจารย์ก็เป็นปัญหาสำคัญที่มีการดิ้นรนและเรียกร้องเพื่อแสวงหาความเป็นอิสระและเสรีภาพทางวิชาการอย่างแท้จริง ความสมดุลระหว่างการควบคุมภายนอก ได้แก่ องค์กรศาสนาและความเป็นอิสระและเสรีภาพทางวิชาการภายในมหาวิทยาลัยเป็นปัจจัยสำคัญที่จะยังความราบรื่นในการดำเนินภารกิจของมหาวิทยาลัยในยุคนี้ ๆ

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 รัฐได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา มากยิ่งขึ้น มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ในยุคนี้เป็นของรัฐ หรือได้รับความสนับสนุนโดยตรงจากรัฐ ถึงแม้จะยังมีมหาวิทยาลัยอีกส่วนหนึ่งอยู่ในสังกัดองค์กรศาสนา หรือเป็นสถาบันการศึกษาของเอกชนก็ตาม การที่รัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งและสนับสนุนสถาบันอุดมศึกษาโดยตรงเช่นนี้ ก็ยังต้องมีการควบคุมดูแลให้มหาวิทยาลัยในสังกัดดำเนินภารกิจไปตามนโยบายทางด้านการเมืองและการปกครอง ปัญหาจึงอยู่ที่ความสมดุลระหว่างการควบคุมจากภายนอก และความเป็นอิสระและเสรีภาพทางวิชาการภายในมหาวิทยาลัย โดยจะต้องมีหลักประกันว่า อำนาจทางด้านการเมืองจะไม่เข้าไปก้าวก่ายการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย จนกระทั่งมหาวิทยาลัยกลายเป็นเครื่องมือทางการเมือง ขาดความเป็นอิสระในการดำเนินงานและปราศจากเสรีภาพทางวิชาการ

แนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพทางวิชาการของมหาวิทยาลัย ได้รับการเน้นเด่นชัดในมหาวิทยาลัยของประเทศเยอรมันในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความคิดที่ว่ามหาวิทยาลัยเป็นที่ซึ่งนักวิชาการมาปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อแสวงหาความรู้และความจริงพร้อมทั้งการถ่ายทอดความรู้ความจริงไปสู่ผู้ศึกษา เป็นแนวความคิดที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เสรีภาพทางวิชาการได้รับการเน้นในฐานะที่เป็นหลักการสำคัญของการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยในยุคนี้ เสรีภาพทางวิชาการได้รับการพิจารณาว่าเป็นหัวใจของการดำเนินกิจกรรมทางวิชาการภายในขอบแห่งวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย แต่ไม่รวมความถึงบทบาทและภารกิจของคณาจารย์ในกิจกรรมภายนอก การใช้เสรีภาพทางวิชาการเพื่อประโยชน์ทางการสอนและการวิจัย ถือเป็นเรื่องภายในของมหาวิทยาลัย หากคณาจารย์ จะแสดงออกโดยการพูดหรือเขียนวิพากษ์วิจารณ์กิจการการบ้านเมือง ก็ย่อมกระทำได้ในฐานะประชาชนคนหนึ่ง โดยที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมและความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัย

ในประเทศเสรีนิยมที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย รัฐบาลมักจะให้หลักประกันแก่มหาวิทยาลัยทั้งด้านความเป็นอิสระและเสรีภาพทางวิชาการ นอกจากนี้ยังมีสมาคมวิชาชีพ เช่น สมาคมอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นต้น ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์หลักการดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อให้มหาวิทยาลัยเป็นชุมชนทางวิชาการที่แท้จริง สามารถสร้างสรรค์จรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการได้เต็มที่ โดยปราศจากการก้าวก่ายจากอำนาจภายนอก ข้อสำคัญในการพิจารณาเรื่องเสรีภาพทางวิชาการ ก็คือทำอย่างไรถึงจะสามารถสร้าง

ความสัมพันธ์ระหว่างความจำเป็นทั้ง 2 ด้านได้ กล่าวคือความจำเป็นที่จะต้องให้มหาวิทยาลัยมีเสรีภาพทางวิชาการ และความจำเป็นในการที่มหาวิทยาลัยจะต้องตอบสนองต่อความต้องการของประเทศชาติเพราะถ้าหากมหาวิทยาลัยมีเสรีภาพและมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน แต่ไม่สนองตอบความต้องการของประเทศชาติ มหาวิทยาลัยก็จะมีสภาพเป็นหอคอยงาช้างที่หาประโยชน์มิได้ แต่ถ้ามุ่งสนองตอบแต่ความต้องการของประเทศชาติแต่เพียงอย่างเดียวก็จะกลายเป็นเพียงเครื่องมือของกลุ่มอำนาจทางการเมืองและการปกครองที่ปราศจากวิญญาณของการเป็นสถาบันทางวิชาการระดับนี้ และในที่สุดก็จะไม่เกิดประโยชน์ที่สมบูรณ์แก่สังคมเช่นเดียวกัน

หลักการเกี่ยวกับเสรีภาพทางวิชาการที่ใช้กันอยู่ในมหาวิทยาลัยในประเทศตะวันตกมักจะประกอบด้วยเสรีภาพทางวิชาการของบุคคลและเสรีภาพทางวิชาการของสถาบัน ในระดับบุคคลเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับผู้ร่วมงาน เช่น นิสิต นักศึกษาและกับสถาบันที่อาจารย์นั้น ๆ สังกัดอยู่ในระดับสถาบันเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยนั้น ๆ กับสังคม และกับหน่วยงานรัฐบาล

เสรีภาพทางวิชาการของบุคคล มีความหมายครอบคลุมถึง 1. การพ้นจากสภาพการถูกกีดกันหรือจำกัดโอกาสและสิทธิอันเนื่องมาจากเชื้อชาติ ศาสนา เพศ และการเมือง 2. สิทธิและเสรีภาพในการสอนตามหลักการและข้อเท็จจริง 3. เสรีภาพในการเขียนและตีพิมพ์เผยแพร่ทางวิชาการ 4. เสรีภาพในการวิจัยค้นคว้า

เสรีภาพทางวิชาการระดับบุคคลมุ่งที่จะส่งเสริมให้แต่ละคนทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพตามลักษณะงานของมหาวิทยาลัย รวมทั้งการส่งเสริมให้มีส่วนในการกำหนดนโยบายสำคัญ ๆ ของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้เพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการและเพื่อให้มหาวิทยาลัย ใช้ความก้าวหน้าทางวิชาการตอบสนองความต้องการของสังคมได้เป็นอย่างดีด้วย

เสรีภาพทางวิชาการของสถาบัน ถ้าพิจารณาในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับสังคมและหน่วยงานของรัฐบาล จะพบว่ามหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ได้รับความสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยของรัฐ มหาวิทยาลัยเหล่านี้ไม่สามารถดำเนินการโดยอาศัยแต่เพียงค่าบำรุงที่เก็บจากนิสิตนักศึกษาและรายได้อื่น นอกเหนือจากงบประมาณแผ่นดิน เมื่อเป็นเช่นนี้ความเป็นอิสระทางวิชาการก็มักจะถูกจำกัด เพราะความไม่เป็นอิสระทางด้านการเงิน ทำให้ต้องมีการควบคุมจากหน่วยงานภายนอกมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่กรณี ถ้าหากพิจารณาว่า เสรีภาพทางวิชาการเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการกิจการทางมหาวิทยาลัยแล้ว การให้มหาวิทยาลัยมีความเป็นอิสระและมีเสรีภาพทางวิชาการทั้ง ๆ ที่ยังต้องรับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล ก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ตามแนวคิดนี้ถือว่า "เสรีภาพทางวิชาการมิใช่อภิสิทธิ์ที่ให้แก่สถาบันอุดมศึกษา แต่เป็นการให้สิทธิและความรับผิดชอบแก่มหาวิทยาลัย เพื่อจะทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ตามอุดมคติ"

เสรีภาพทางวิชาการระดับสถาบัน มีขอบข่ายครอบคลุมถึง

เสรีภาพในการบริหารบุคลากร เสรีภาพในการกำหนดหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษา เสรีภาพในการรับนิสิตนักศึกษา เสรีภาพทางการสอนและการวิจัย และเสรีภาพในการพัฒนาสถาบัน เป็นต้น

เสรีภาพต่าง ๆ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของเสรีภาพทางวิชาการ ที่สถาบันอุดมศึกษาในประเทศเสรีนิยมจะต้องมีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่ปล่อยให้มหาวิทยาลัยเป็นระบบอิสระ โดยใช้ระบบบริหารการศึกษาแบบกระจายอำนาจ³

เสรีภาพด้านการบริหารงานบุคคล หมายถึง เสรีภาพในการจัดระบบบริหารงานบุคคลที่เหมาะสมกับลักษณะงานของมหาวิทยาลัย เช่น การกำหนดอัตราเงินเดือน การคัดเลือก การบรรจุแต่งตั้ง การพิจารณาความดีความชอบ การวางแผนมาตรฐานการเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการและการรักษาวินัย เป็นต้น ในประเทศที่ให้มหาวิทยาลัยเป็นระบบอิสระ มหาวิทยาลัยก็จะมีการบริหารบุคลากรเป็นเอกเทศจากระบบราชการ ทั้งนี้เพื่อให้มหาวิทยาลัยสามารถดึงดูดนักวิชาการชั้นดีเข้าสู่ระบบและรักษาไว้ได้โดยที่ระบบบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยสามารถจะแข่งขันกับหน่วยงานของรัฐและธุรกิจเอกชนอื่น ๆ ได้

เสรีภาพด้านการกำหนดหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษา เป็นเสรีภาพที่สัมพันธ์สืบเนื่องกับเสรีภาพประการแรก กล่าวคือเมื่อสถาบันอุดมศึกษามีบุคลากรเป็นนักวิชาการที่สามารถเป็นแหล่งรวมผู้รู้ผู้เล่นในวิทยาการแขนงต่าง ๆ ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยหน่วยงานภายนอกเป็นผู้กำหนดหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษาก็น่าจะหมดไป ตามสภาพความเป็นจริงหน่วยงานภายนอกก็น่าจะมีผู้ทรงคุณวุฒิเท่าเทียมกับมหาวิทยาลัยที่จะทำหน้าที่กำหนดหลักการและมาตรฐานการศึกษาได้ดีเท่ากับนักวิชาการของมหาวิทยาลัยเอง เสรีภาพในการจัดหลักสูตรและทดลองการสอนแบบต่าง ๆ เป็นหลักประกันประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

เสรีภาพด้านการรับนักศึกษา เป็นเสรีภาพทางวิชาการที่สำคัญของมหาวิทยาลัยประการหนึ่ง ซึ่งมหาวิทยาลัยจะต้องใช้เสรีภาพนี้อย่างมีความรับผิดชอบ โดยหลักปฏิบัติแล้วถือว่าการรับนักศึกษาเป็นความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งที่จะกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการที่เหมาะสม โดยปกติมักจะถือเอาความเสมอภาคและความเหมาะสมทางด้านวิชาการเป็นหลักในการกำหนดเกณฑ์การรับนักศึกษา ไม่ว่าจะสถาบันอุดมศึกษาจะใช้หลักเกณฑ์และวิธีการคัดเลือก อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์และวิธีการนั้นจะต้องให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ประสงค์จะรับโอกาสทางการศึกษาระดับนี้พอสมควร ในบางระบบอาจจัดให้มีการสอบคัดเลือกรวม หรือมีหน่วยประสานงานกลางขึ้นดำเนินการรับสมัครและคัดเลือก แต่เสรีภาพในการรับก็ขึ้นอยู่กับมหาวิทยาลัย หน่วยประสานงานกลางหรือการสอบคัดเลือกรวมจัดขึ้นเพื่อความสะดวกของผู้สมัครและเพื่อเป็นการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายโดยไม่จำกัดสิทธิและเสรีภาพในการรับนักศึกษาของมหาวิทยาลัยแต่ประการใด

เสรีภาพทางการสอนและวิจัย เสรีภาพทางด้านนี้เป็นหัวใจของเสรีภาพทางวิชาการ ทั้งนี้เพราะมหาวิทยาลัย เป็นศูนย์กลางความคิดและวิทยาการ ความก้าวหน้าทางวิชาการจะเกิดไม่ได้ ถ้าหากปราศจากเสรีภาพในการวิจัยและการสอน เสรีภาพทางด้านนี้จึงครอบคลุมทั้งคณาจารย์และนิสิตนักศึกษาในการที่จะแสวงหาความรู้และความจริง โดยปราศจากการก้าวก่ายและควบคุมจากอำนาจภายนอก ปัญหาเกี่ยวกับเสรีภาพทางด้านนี้มักจะอยู่ที่ความสมดุลระหว่างการสอนและวิจัย มหาวิทยาลัยจะต้องพยายามรักษาดุลยภาพระหว่างการสอนและการวิจัยเอาไว้ให้ได้ในบางสังคมมหาวิทยาลัย เน้นการวิจัยจนกระทั่งละเลยภารกิจทางการสอน และในบางสังคมโดยเฉพาะประเทศไทย มหาวิทยาลัยมักจะเน้นความสำคัญทางด้านการสอน จนกระทั่งละเลยภารกิจทางการวิจัยกันทีเดียว

เสรีภาพในการกำหนดแนวทางการพัฒนามหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจะต้องมีเสรีภาพในการกำหนดทิศทางแห่งความเจริญก้าวหน้าตามเอกลักษณ์และศักยภาพของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง แนวทางการพัฒนา แม้จะอยู่ในความรับผิดชอบและความริเริ่มของมหาวิทยาลัย แต่ก็ควรจะ ต้องสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวมด้วย การที่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ มีเสรีภาพในการพัฒนาตนเองตามสภาพความพร้อมและความเป็นไปได้ของแต่ละแห่งนั้น ย่อมทำให้เกิดการแข่งขันที่จะก่อให้เกิดความตื่นตัวทางวิชาการ หากปราศจากเสรีภาพทางด้านนี้แล้วมหาวิทยาลัยก็จะตกอยู่ใต้อิทธิพลภายนอกที่จะพยายามให้มหาวิทยาลัยดำเนินภารกิจ และมีพัฒนาการไปในทำนองเดียวกัน จนอาจทำให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ขาดความคิดริเริ่มและขาดความสำนึกในการแข่งขันที่จะพัฒนามหาวิทยาลัยให้ทำหน้าที่ตามอุดมคติ

เพื่อให้การดำเนินงานของมหาวิทยาลัย มีความเป็นอิสระและมีเสรีภาพทางวิชาการเต็มที่ โดยสามารถสนองตอบต่อความต้องการของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพในประเทศตะวันตกหลายประเทศ เช่น อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา จึงได้จัดวางระบบการอุดมศึกษาโดยส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของรัฐเป็นระบบอิสระ มีสภามหาวิทยาลัย ซึ่งประกอบด้วยบุคคลภายนอกเป็นส่วนใหญ่ เป็นองค์กรบริหารกิจการภายในสูงสุด ส่วนที่มหาวิทยาลัยยังเกี่ยวข้องกับรัฐบาลอยู่ก็คือทางด้านการเงิน เนื่องจากมหาวิทยาลัยของรัฐยังต้องรับความช่วยเหลือทางด้านเงินจากรัฐ การประสานงานระหว่างรัฐบาลกับมหาวิทยาลัย จึงมักจะกระทำในรูปที่มีหน่วยงานกลางระหว่างรัฐบาลและมหาวิทยาลัยขึ้น เช่นในระบบอังกฤษก็จัดให้มีคณะกรรมการจัดสรรเงินอุดหนุนมหาวิทยาลัย (University Grant Committee) ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับมหาวิทยาลัย โดยประมวลความต้องการของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ด้านการเงิน แล้วเสนอแนะต่อรัฐบาล กำหนดวงเงินอุดหนุนมหาวิทยาลัย คณะกรรมการนี้ทำหน้าที่จัดสรรเงินให้แก่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในลักษณะเป็นเงินก้อน (Block Grant) ทั้งนี้เพื่อให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ มีอิสระในการใช้จ่ายเงิน เพื่อดำเนินภารกิจอย่างคล่องตัวโดยที่คณะกรรมการฯ จะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวหรือก้าวก่ายการดำเนินกิจการภายในของสถาบันแต่ละแห่งประการใด ส่วนในสหรัฐอเมริกา อำนาจการบริหารงานมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่อยู่กับสภามหาวิทยาลัยของแต่ละแห่ง ซึ่งมักจะประกอบด้วยบุคคลภายนอกอาชีพต่าง ๆ มีลักษณะเป็น Lay Board จึงถือได้ว่ามหาวิทยาลัยอยู่ในความควบคุมดูแลของประชาชนโดยแท้ ความสนับสนุนทางการเงินส่วนใหญ่มาจากรัฐที่มหาวิทยาลัยนั้น ๆ ตั้งอยู่ และมักจะเป็นงบประมาณราย 2 ปี ที่มีลักษณะเป็นเงินอุดหนุนเป็นก้อนทำนอง Block Grant เช่นเดียวกันคณะกรรมการจัดสรรเงินอุดหนุนมหาวิทยาลัยในอังกฤษ สภามหาวิทยาลัย ในสหรัฐอเมริกาจึงเป็นเสมือนกันชนระหว่างรัฐบาลกับมหาวิทยาลัย ถือได้ว่าในระบบเช่นนี้ มหาวิทยาลัยมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน (Autonomy) และมีเสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) สูงทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาระดับนี้เป็นอย่างมาก

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า เรื่องของเสรีภาพทางวิชาการขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ในระยะเริ่มต้นเสรีภาพทางวิชาการเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการดำเนินภารกิจด้านวิชาการของคณาจารย์และนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่อมา ได้ขยายขอบข่ายครอบคลุมถึงเสรีภาพด้านต่าง ๆ ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสถาบันแต่ก็ยังคงจำกัดอยู่ในกรอบของการดำเนินงานภายในสถาบันอุดมศึกษาเท่านั้น ในปัจจุบันเสรีภาพทางวิชาการโดยเฉพาะในแง่เสรีภาพส่วนบุคคลมักจะรวมความถึงเสรีภาพในการแสดงออกทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย และรวมความครอบคลุมไปถึงนิสิตนักศึกษาด้วย

ในประเทศที่มีสมาคมวิชาชีพสำหรับอาจารย์มหาวิทยาลัย สมาคมดังกล่าว ก็มักจะมีกำหนดขอบข่ายของสิทธิและเสรีภาพทางวิชาการของคณาจารย์ไว้อย่างกว้างขวางและใช้เป็นแรงกระตุ้นสำคัญในวงการมหาวิทยาลัยที่จะให้มีการยอมรับเสรีภาพทางวิชาการเหล่านี้ การจัดระบบบริหารงานบุคคลให้มีสถานภาพถาวร (Tenure) ในแง่หนึ่งก็ถือเป็นหลักประกันในเสรีภาพทางวิชาการส่วนบุคคลของคณาจารย์ด้วย เพราะในการจ้างบุคลากรด้านวิชาการนั้น จะมีช่วงเวลาปฏิบัติงานชั่วคราวต่อสัญญาเป็นรายปีอยู่ระยะหนึ่ง เพื่อทดสอบการปฏิบัติหน้าที่ เมื่อประเมินผลพอใจแล้วก็จะให้สถานภาพถาวร ซึ่งเป็นการจ้างถาวรที่จะสิ้นสุดการจ้างเมื่อเกษียณอายุหรือเมื่อลาออก การจะเลิกจ้างในระยะหลังจากได้สถานภาพถาวรแล้วกระทำไดยาก นอกจากผู้นั้นจะกระทำผิดอย่างร้ายแรง คณาจารย์ที่ได้สถานภาพถาวรจึงอยู่ในฐานะที่จะมีเสรีภาพทางวิชาการเต็มที่ อย่างไรก็ตามข้อควรคำนึงเกี่ยวกับเสรีภาพทางวิชาการก็คือ ไม่ว่าเสรีภาพทางวิชาการจะมีขอบเขตกว้างขวางแค่ไหน ผู้ใช้เสรีภาพทางวิชาการก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพนั้น ๆ ในกรอบของกฎหมายหาได้อยู่เหนือกฎหมายไม่ เมื่อเสรีภาพทางวิชาการเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับความก้าวหน้าทางวิชาการ เสรีภาพหลักจึงควรจะอยู่ที่การสอนและการวิจัยค้นคว้าเป็นประการสำคัญ

ความพยายามที่จะให้บรรลุความเป็นอิสระและเสรีภาพทางวิชาการ

ในประเทศไทย ได้มีความพยายามในอดีตและในปัจจุบันที่จะจัดให้สถาบันอุดมศึกษาระดับมหาวิทยาลัยดำเนินงานบนพื้นฐานของหลักทั้งสองประการนี้คือ ความเป็นอิสระ (Autonomy) และเสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) ความพยายามดังกล่าวคือแนวคิดเรื่อง มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล และการปฏิรูปอุดมศึกษาตามแนวทางของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา

มหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาล แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิรูประบบบริหาร มหาวิทยาลัยให้มีความเป็นอิสระในการดำเนินการกิจการที่เรียกว่ามหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาลนั้น เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการสัมมนาซึ่งสภาการศึกษาแห่งชาติร่วมกับผู้บริหารและคณาจารย์มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้จัดขึ้นติดต่อกันมา 3 ครั้ง คือใน พ.ศ. 2507 พ.ศ. 2510 และ พ.ศ. 2513 ที่ประชุมซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยและผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้เห็นพ้องต้องกันว่า ระบบบริหารมหาวิทยาลัยน่าจะมีความเป็นอิสระและมีความคล่องตัวมากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น จึงได้เสนอให้มีการจัดระบบบริหารมหาวิทยาลัยที่เรียกว่ามหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาลขึ้น โดยมีมุ่งหมายที่จะให้มหาวิทยาลัยเป็นระบบอิสระ (Autonomous System) ที่ไม่เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ มีฐานะคล้ายกับรัฐวิสาหกิจที่ยังคงรับความสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาล แต่มีรูปแบบและโครงสร้างของระบบบริหารที่เหมาะสมกับลักษณะงานของมหาวิทยาลัยอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพื่อให้มหาวิทยาลัยมีความเป็นเลิศทางวิชาการ และสามารถสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักการสำคัญของมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาลสรุปได้ดังนี้⁴

1. การประสานงานภายนอกมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับมหาวิทยาลัยนั้น จะมีคณะกรรมการจัดสรรเงินอุดหนุนมหาวิทยาลัยเป็นสื่อกลางและกันชนระหว่างรัฐบาลกับมหาวิทยาลัย ฐานะของคณะกรรมการดังกล่าวจะคล้ายธนาคารแห่งประเทศไทย คือเป็นนิติบุคคลที่มีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน หน้าที่หลักของคณะกรรมการจัดสรรเงินอุดหนุนมหาวิทยาลัย คือประมวลความต้องการทางการเงินของมหาวิทยาลัยเสนอต่อรัฐบาล และนำเอานโยบายของรัฐบาลมาถ่ายทอดสู่มหาวิทยาลัย รวมทั้งการติดตามผลการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาการอุดมศึกษาต่าง ๆ ด้วย

2. องค์กรและการบริหารงานภายในมหาวิทยาลัย จัดเป็นระบบอิสระในการปกครองตนเอง มีเสรีภาพทางวิชาการ และส่งเสริมให้คณาจารย์มีส่วนร่วมในการบริหารมหาวิทยาลัยมากยิ่งขึ้น โดยยึดหลักการบริหารโดยคณะบุคคลในรูปกรรมการ เช่น มีสภามหาวิทยาลัย สภาวิชาการ และกรรมการประจำหน่วยงานภายในระดับต่าง ๆ ส่วนผู้ดำรงตำแหน่งบริหารระดับหัวหน้าหน่วยงาน เช่น อธิการบดี คณบดี ผู้อำนวยการสถาบัน ศูนย์หรือสำนัก และหัวหน้าภาควิชา ให้มีวาระการดำรงตำแหน่งเพื่อเปิดโอกาสให้คณาจารย์ได้หมุนเวียนกันทำหน้าที่บริหาร

3. การบริหารงานบุคคล จัดในรูปแบบไม่เป็นระบบราชการ เน้นการบริหารงาน บุคคลที่จะสามารถดึงดูดให้ผู้ที่มีความรู้เหมาะสมทั้งด้านความรู้ ความสามารถ ความตั้งใจจริง บุคลิกภาพ ความประพฤติ ตลอดจนจรรยาบรรณที่จะทำงานด้านวิชาการ เข้ามาร่วมงานในมหาวิทยาลัย โดยมุ่งส่งเสริมให้บุคลากรได้ใช้ความรู้ความสามารถปฏิบัติงานอย่างเต็มที่และให้ได้เงินเดือนและผลประโยชน์สูงพอ ในขณะที่เดียวกันก็มีนโยบายที่จะจัดผู้ที่ไม่เหมาะสมทั้งในตำแหน่งวิชาการและบุคลากรออกจากมหาวิทยาลัยด้วย เป็นการบริหารงานบุคคลที่ถือหลัก "เข้ายาก ออกง่าย"

4. การเงิน มีหลักการที่จะกำหนดนโยบาย ระบบ ระเบียบ และข้อบังคับทางการเงินให้มีความคล่องตัว มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยเสนอการจัดสรรเงินอุดหนุนมหาวิทยาลัยในรูปแบบเงินก้อน (Block Grant) อาศัยวิธีการจัดงบประมาณในรูปแบบแผนงาน (Program Budgeting) และมีระบบการตรวจสอบการใช้จ่ายเงินที่รัดกุมเพื่อให้การใช้จ่ายเงินเกิดประโยชน์สูงสุด

แนวคิดเรื่องมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาล จำเป็นต้องระงับไว้ก่อนเนื่องจากมีการปฏิวัติ ในปี พ.ศ. 2514 และทางรัฐบาลในยุคนั้นยังไม่พร้อมที่จะได้ดำเนินการปรับปรุงการบริหารมหาวิทยาลัยตามแนวคิดดังกล่าว

การปฏิรูปอุดมศึกษา เมื่อมีการแต่งตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาขึ้นในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2517 การอุดมศึกษาก็ได้ถูกหยิบยกขึ้นพิจารณาเป็นส่วนของการปฏิรูปการศึกษาด้วย แนวคิดเรื่องมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาลได้รับการรื้อฟื้นขึ้นพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่คณะอนุกรรมการเรื่องอุดมศึกษาเห็นด้วยในหลักการของมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาล แต่เนื่องจากต้องการเวลาสร้างความพร้อมที่จะนำไปสู่ระบบดังกล่าวทั้งด้านรัฐบาลและมหาวิทยาลัย การวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปอุดมศึกษาจึงมุ่งสร้างระบบอุดมศึกษาที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ ให้มีเอกภาพในการบริหาร มีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน และมีการประสานงานระหว่างสถาบันอุดมศึกษาดียิ่งขึ้น หลักการในการปฏิรูปอุดมศึกษา ประกอบด้วย⁵

1. เพื่อสร้างเอกภาพของระบบบริหารการศึกษาโดยส่วนรวมและระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะให้มีระบบบริหารการศึกษาที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องเป็นอันเดียวกัน

2. เพื่อส่งเสริมให้มีความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา ในสถาบันอุดมศึกษาอย่างกว้างขวางและเป็นธรรม

3. เพื่อให้สถาบันอุดมศึกษามีเสรีภาพทางวิชาการ คือ มีเสรีภาพทางการสอนและวิจัย และมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจการในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของสถาบันอุดมศึกษาทุกระดับ

เพื่อให้เป็นไปตามหลักการดังกล่าว คณะกรรมการวางพื้นฐาน เพื่อการปฏิรูปการศึกษาได้เสนอให้ดำเนินการดังนี้⁶

1. พิจารณาจัดกลุ่มสถาบันอุดมศึกษาเสียใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพื่อให้สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในระบบอุดมศึกษาสูง การรวมกลุ่มอาจจะกระทำได้หลายวิธี เช่น

1.1 การรวมมหาวิทยาลัยที่อยู่ใกล้เคียงกัน และมีสาขาวิชาเน้นหนักไปคนละด้านเข้าเป็นมหาวิทยาลัยเดียวกัน

1.2 การโอนสาขาของมหาวิทยาลัยบางแห่ง ที่อยู่กระจัดกระจายหลายภูมิภาคให้ไปสังกัดมหาวิทยาลัยที่อยู่ใกล้เคียง

1.3 ย้ายที่ตั้งของมหาวิทยาลัยบางแห่งในส่วกลางไปไว้ ณ ภาคพัฒนาที่ยังไม่มีมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นการกระจายโอกาสทางอุดมศึกษาไปสู่ท้องถิ่นให้ทั่วถึงยิ่งขึ้น

2. จัดตั้งวิทยาลัยชุมชนภาคต่าง ๆ โดยการรวมวิทยาลัยครู วิทยาลัยเทคนิค วิทยาลัยเกษตรกรรม วิทยาลัยพลศึกษา และวิทยาลัยพยาบาล เข้าเป็นระบบวิทยาลัยชุมชนประจำภาคพัฒนา โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบอุดมศึกษา

3. สนับสนุนให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนขยายการศึกษาในสาขาวิชาที่สถาบันนั้น ๆ มีความพร้อม เพื่อให้สถาบันอุดมศึกษาของเอกชน ได้ร่วมรับภาระในสาขาวิชาที่มีความถนัดได้เต็มที่ และเพื่อสถาบันอุดมศึกษาของรัฐจะได้ทุ่มเททรัพยากรขยายการศึกษาทางด้านที่สถาบันอุดมศึกษาของเอกชนไม่พร้อมที่จะร่วมรับภาระได้

4. พัฒนามหาวิทยาลัยระบบเปิดอย่างแท้จริง นอกเหนือจากการเปิดรับนักศึกษาโดยไม่มี การสอบคัดเลือก วิธีการจัดและดำเนินการศึกษาควรจะเน้นการสอนทางไปรษณีย์ และการใช้สื่อการสอนต่าง ๆ โดยที่ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องเข้าเรียนตามชั้นเรียนปกติ

5. ดำเนินการตามเป้าหมายเพื่อให้สถาบันอุดมศึกษาเป็นระบบอิสระ ไม่เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ โดยให้มีสภาพเป็นระบบอิสระในระยะต้นแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติระยะที่ 5

หลักประกันเพื่อให้บรรลุความเป็นอิสระและเสรีภาพทางวิชาการตามแนวมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาล และแนวทางการปฏิรูปการศึกษาดังที่กล่าวมาแล้ว ใน บางเรื่องก็ได้มีการดำเนินการไปบ้างแล้ว โดยเฉพาะในข้อ 3 และ ข้อ 4 ทำให้เกิดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยเอกชนขึ้น 20 กว่าแห่ง และได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเปิดที่ใช้ระบบการสอนทางไกลขึ้นใน ปี พ.ศ. 2521 อย่างไรก็ตาม เรื่องสำคัญเกี่ยวกับความเป็นอิสระและเสรีภาพทางวิชาการของมหาวิทยาลัยก็ยังคงอยู่ในสภาพเช่นเดิม

เชิงอรรถอ้างอิง

¹ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ รายงานการสัมมนาเรื่องปัญหาและบทบาทมหาวิทยาลัยในประเทศไทย พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร 2507

² Ralph F. Fuchs "Academic Freedom : It's Basic Philosophy, Function and History," รายงานการสัมมนาเรื่องปัญหาและบทบาทมหาวิทยาลัยในประเทศไทย, พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร 2507 หน้า 237

³ Higher Education : Report of the Committee Appointed by the Prime Minister Under the Chairmanship of Lord Robbins, London : Her Majesty's Stationery Office, 1963, pp. 228 – 237

⁴ สำนักงานเลขาธิการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย "มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล" จุฬาสัมพันธ์ ปีที่ 15 ฉบับที่ 18 พิเศษ 3 ก.ค. 2515

⁵ คณะกรรมการวางพื้นฐานการปฏิรูปการศึกษา การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม (พระนคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ 2518) หน้า 192 – 213

⁶ เรื่องเดิม หน้า 194 – 196